

Szwarc, Andrzej

"Polskie drogi emigracyjne. Emigranci polscy na studiach we Francji w latach 1832-1848", Barbara Konarska, Warszawa 1986 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 78/2, 342-343

1987

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Joachim Lelewel. *Textes choisis et commentés* par Teresa Wysokińska, Office International de Librairie, [Bruxelles] 1986, s. 256.

Dwóchstenną rocznicę urodzin Joachima Lelewela uczczono w Belgii międzynarodową sesją naukową, która odbyła się w kwietniu 1986 r. oraz okolicznościową wystawą obrazującą pobyt wielkiego historyka polskiego w Brukseli w latach 1833—1861. Równocześnie ukazała się niniejsza książka, powstała jak się zdaje z myślą o przypomnieniu i przybliżeniu tej postaci czytelnikowi belgijskiemu. Złożyły się na nią przedruki francuskich tekstów Lelewela i dziewiętnastowiecznych tłumaczeń fragmentów jego prac; jedynie w dwóch przypadkach trzeba było zamówić współczesne tłumaczenia urywków, które ukazały się niegdyś wyłącznie w języku polskim.

Tom składa się z dwóch części, zatytułowanych „Activité socio-politique” i „Vocation historique”. W pierwszej znalazł się m.in. szkic o sprawie filomatów i filaretów oraz o represjach wobec Uniwersytetu Wileńskiego związanych z działalnością Nowosilcowa a także wypowiedzi Lelewela z pierwszego okresu emigracji. Towarzyszy im kilka manifestów i listów otwartych z lat Wiosny Ludów, publikowanych przeważnie po raz pierwszy w ówczesnej prasie belgijskiej. Wybrano zwłaszcza teksty ukazujące międzynarodowy kontekst kwestii polskiej: odezwę do parlamentu frankfurckiego, list do Aleksandra Hercena, wreszcie napisany na miesiąc przed śmiercią autora krótki apel zwracający uwagę na tragiczne wydarzenia warszawskie z kwietnia 1861 r. Ilustrują one dobrze właściwy Lelewelowi sposób pojmowania hasła demokracji i braterstwa ludów; adresowane niegdyś do niepolskich odbiorców słusznie zostały umieszczone w niniejszym wyborze.

W części drugiej przedrukowano fragmenty najbardziej reprezentatywnych i najbardziej znanych pism historycznych Lelewela. Jest tu analiza konstytucji polskich z 1791, 1807 i 1815 r., słynna paralela dziejów Polski i Hiszpanii, szkice z historii prawa polskiego i charakterystyka Królestwa Kongresowego przed powstaniem listopadowym. Przedstawiono też fragmenty studiów dotyczących geografii historycznej i numizmatyki średniowiecznej. Zestaw ten uzupełnia znana autobiografia Lelewela z 1857 r., dołączona pierwotnie do poznańskiej edycji jego pism „Polska, dzieje i rzeczy jej”.

Teresa Wysokińska charakteryzuje w przedmowie postać Lelewela, zwracając uwagę na akcentowaną przezeń jedność kultury europejskiej; sugeruje też ponadczasową aktualność jego idei. Autorka wyboru opatrzyła również zwięzłym komentarzem każdy z prezentowanych tekstów oraz sporządziła kalendarium życia i twórczości brukselskiego samotnika. W okolicznościowej publikacji zabrakło niestety obszerniejszych refleksji na temat bezpośredniej roli politycznej Lelewela, co musiałoby pociągnąć za sobą także analizę krytycznych opinii o nim. Warto też było szerzej rozbudować porównanie lelewelowskiego dorobku z dziełami ówczesnego dziejopisarstwa europejskiego, choć byłoby to zadanie nietatwe z racji niezadawalającego stanu odnośnych badań historyków historiografii.

A. S.

Barbara Konarska, *Polskie drogi emigracyjne. Emigranci polscy na studiach we Francji w latach 1832—1848*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986, s. 487, ilustr.

W książce przedstawiono rezultat kilkunastoletnich badań autorki, których wyniki były już prezentowane we fragmentach m.in. na łamach „Przeglądu Historycznego” (por. B. Konarska, *Emigranci polscy na studiach we Francji w latach 1832—1848*, PH t. LXVIII, 1977, z. 1, s. 47—68). Część pierwsza zawiera ogólną charakterystykę badanej zbiorowości oraz informacje o możliwościach kształcenia się we Francji i o tamtejszych szkołach wyższych w omawianym

okresie. W kolejnych ośmiu rozdziałach omówiono emigrantów zdobywających wykształcenie medyczne, techniczne, prawnicze, rolnicze i humanistyczne; uwzględniono także nieliczne grupy artystów, muzyków i duchownych. Różnice popularności poszczególnych kierunków studiów były ogromne: podczas gdy medycynę i farmację wybrało 440 Polaków, teologię zaledwie dziewięciu (głównie zmarłych wstąpińców). Choć podobne zestawienie nie może być miarodajne dla refleksji nad przenikaniem nowych idei, warto zastanowić się nad tymi liczbami w przyszłych rozważaniach o polskiej recepcji francuskiego modelu katolicyzmu w XIX w. Przykład powyższy nie pozostaje w bezpośrednim związku z marginalnymi nawet wątkami niniejszej pracy, ukazuje jednak, że będą mogli ją wykorzystywać nawet badacze odległej problematyki. Zadanie ułatwią im przy tym szczegółowe zestawienia statystyczne.

Na szczególną uwagę zasługuje rozdział IX, dotyczący procesów asymilacyjnych w środowisku polskiego wychodźstwa: sprzyjały im małżeństwa z Francuzkami i, niezbyt co prawda liczne, kariery zawodowe i finansowe polskich lekarzy czy techników. W obfitej literaturze historycznej odnoszącej się do Wielkiej Emigracji kwestie te były przeważnie pomijane. Trudno zresztą o ich pełne opracowanie z racji płynności kryteriów i rozproszenia źródeł. B. Konarska ustaliła, że około 15% Polaków objętych jej badaniami uzyskało francuskie obywatelstwo. Nie zawsze świadczyło to o odchodzeniu od polskości — decyzję o naturalizacji wymuszały niekiedy względy zawodowe. Zdarzały się przy tym powroty do krajów wrastających już, jak mogło by się zdawać, we francuskie środowiska (przykładem może być znany lekarz Wiktor Szokalski). By lepiej rozpoznać drogi asymilacji należałoby zresztą przekroczyć ramy chronologiczne książki i prześledzić losy emigrantów w drugim i trzecim pokoleniu (choć i oni wracali czasami na ziemię polskie — przypomnijmy choćby Bronisława Szwarce).

Praca B. Konarskiej może stanowić dobry punkt wyjścia dla podobnych studiów. Jej druga część (s. 219—453) przynosi bowiem około 1200 zwiezłych biogramów Polaków studiujących we Francji. Autorka oparła się na obszernej kwerendzie, przeprowadzonej m.in. w Archives Nationales i Archives de Ministère des Affaires Etrangères w Paryżu oraz w szeregu archiwów departamentalnych (Montpellier, Dijon, Toulouse, Poitiers, Strasburg i inne). Wykorzystała też zbiory Biblioteki Polskiej w Paryżu i oczywiście kolekcje krajowe, zwłaszcza materiały przechowywane w Bibliotece Czartoryskich. Jest rzeczą zrozumiałą, że w biogramach skoncentrowano się na emigranckich i studenckich epizodach życia omawianych jednostek; w wielu przypadkach na podstawie innych źródeł można by niejedno powiedzieć o ich dalszych losach, które autorka tylko sygnalizuje. W grę wchodziłoby jednak odtworzenie życiorysów setek mało znanych osób, przekraczające możliwości samotnego badacza.

W sumie materiał zebrany przez Barbarę Konarską dobrze charakteryzuje niemalą i ważną część inteligencji polskiej, której nie zawsze dane było pracować w kraju, choć większość jej starała się pracować dla kraju. Idzie przy tym o grupę pomijaną dotychczas lub zaledwie wzmiankowaną przez historyków zajmujących się dziejami inteligencji.

Książkę zaopatrzone w bibliografię, indeks nazwisk i streszczenie w języku francuskim. Całości dopełniają interesujące ilustracje — portrety emigrantów, reprodukcje dotyczących ich dokumentów i wizerunki budynków francuskich szkół wyższych, nie wykorzystywane przeważnie w polskich publikacjach.

A. S.

Marian Tyrowicz, *Jan Tyssowski i rewolucja 1846 roku w Krakowie. Dzieje porywu i pokuty*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków 1986, s. 264, ilustr.

Przeszło 50 lat temu nakładem Kasy im. Mianowskiego ukazała się pierwsza praca Mariana Tyrowicza o przywódcy powstania krakowskiego (*Jan Tyssowski dyktator krakowski r. 1846. Działalność polityczna i społeczna 1811—1857*, Warszawa 1930). Niniejszy tom nie jest